

Поп Ю. І., Кравчук О. М. Чеське питання у поглядах Б. Шмералья напередодні Першої світової війни / Ю.І. Поп, О.М. Кравчук // Народи світу і Велика війна 1914-1918 рр.: матеріали Всеукраїнської наукової конференції 3-4 квітня 2015 р. Вінниця, 2015. – С. 25-37.

Ю. І. Поп, О. М. Кравчук

ЧЕСЬКЕ ПИТАННЯ У ПОГЛЯДАХ Б. ШМЕРАЛЯ НАПЕРЕДОДНІ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Особа Б. Шмералья – вченого, активного діяча чеського робітничого руху в Австрії, одного з лідерів Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії, її теоретика у питаннях національних проблем в Австрії довгий час не привертала увагу чеських істориків. Причина цього полягала у тому, що керівництво Комінтерну, де працював Б. Шмераль у 20-30-х рр. XX ст. звинуватило його у нерозумінні ленінської теорії імперіалізму як останньої стадії капіталізму. Лише у 70-80-х рр. XX ст. чеські історики розпочали поглиблене вивчення робітничого руху в Австрії й місця і ролі у ньому Б. Шмералья. Найбільш ґрунтовно постать Шмералья показана в трьох монографіях відомого чеського історика Я. Галандауера [3-5]. Також до цього питання зверталися такі історики Чехо-Словаччини, як Ф. Коларж [7], Й. Колейка [8-9], Й. Кржіжек [10], З. Шолле [26], О. Урбан [27-28]. Крім того, питання австрійського робітничого руху досліджували німецький історик Г. Моммзен [12-13] та австрійський Р. Льов [11].

Мета даного наукового доробку – розкрити погляди Б. Шмералья на чеське національне питання напередодні Першої світової війни.

Джерельною базою для написання даної статті слугували праці самого Б. Шмералья [20-26] та протоколи засідань VII-XII з'їздів чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії [15-19].

Богумір Шмераль (25 жовтня 1880 р. – 8 травня 1941 р.) був сином вчителя, шкільні та гімназійні роки прожив в Тржебічі, де 1898 р. отримав диплом. Вже тоді проявляв зацікавлення соціальними питаннями, марксизмом і соціал-демократичним рухом. У 1897 р. став членом Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії. Вона була складовою частиною Соціал-демократичної робітничої партії Австрії. У 1898-1904 рр. вивчав право у Празі, брав активну участь у студентському русі, спочатку в спілці «Славія», з 1899 р. – в «Академічній читальні», редагував «Студентський збірник» і виступив в ньому під час так званої «гілснеріади» проти антисемітизму. З 1899 р. співпрацював з редакцією чеської соціал-демократичної газети «Право народу» [6, s. 248].

У 1905 р. Шмераль здійснив навчальні подорожі до Німеччини та Великої Британії. У 1905-1907 рр. взяв участь в організації у Чехії боротьби за загальне виборче право. Одночасно він приділяв увагу теоретичними питаннями – переклав праці Ф. Енгельса «Походження родини, приватної власності і держави», склав чернетку «Матеріалів до історії робітничого руху в Австрії з окремим поглядом на чеський робітничий рух» (1906 р.), підготував статтю «Ким є і чого хочуть соціал-демократи» (1906 р.) [6, s. 250]. Історією Шмераль займався в пошуках відповідей на актуальні питання сучасності, з метою зрозуміти основні проблеми робітничого руху, його значення та місце в політичному житті чеських земель [2, с. 20].

Б. Шмераль поділяв погляди керівництва партії в основних програмних, тактичних і стратегічних питаннях робітничого руху, зокрема щодо національних проблем. Ще в 1906 р. Б. Шмераль звернув увагу на всеохоплююче значення Брюннської програми і пропонував поглибити єдину національну програму для загальноавстрійської робітничої партії [23, s. 34]. Він бачив зв'язок, який існує між посиленням націоналізму в робітничому русі з опортунізмом та реформізмом керівництва соціал-демократичних партій.

Погляди чеських соціал-демократів в національному питанні мали свої особливості. Чехи вважались представниками пригнобленого народу і перед ними не стояв вибір між Австрією або Німеччиною, як перед німецькими соціал-демократами. Чехослов'янські соціал-демократи боролись за федералізацію і демократизацію Австрії. Відкидаючи

державне історичне право, чеські соціал-демократи виступали за природне право народу на самовизначення [2, s. 63].

Оскільки Брюннська програма з національного питання не усунула суперечності між чеськими та німецькими соціал-демократами в національно-політичних питаннях, керівництво Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії вирішило спеціально розглянути всі аспекти зазначеної проблеми на з'їзді. Своєрідним імпульсом до цього став вихід у світ книги О. Бауера «Національне питання і соціал-демократія» в 1907 р.

У жовтні 1907 р. на VIII з'їзді Чехослов'янської соціал-демократії А. Майсснер запропонував визнати важливість поглибленої розробки соціал-демократичної програми з національного питання і пропонував партії підготувати з'їзду відповідний реферат [3, s. 67]. На основі удосконалення брюннської програми керівництво партії намагалось розв'язати національні суперечності, які загрожували існуванню монархії Габсбургів. Голова Чехослов'янської соціал-демократії А. Немец закликав до єдності дій партій «австрійського Інтернаціоналу» [16, s. 84]. Але чеські, як і німецькі соціал-демократи, розуміли цю єдність з діаметрально протилежних позицій. Причиною суперечок між ними було профспілкове питання. Підготувати реферат з національної програми та виступити з ним на з'їзді було доручено Б. Шмералю.

У цей час він розгорнув активну партійну діяльність. 1 жовтня 1907 р. на сторінках газети «Право народу» була опублікована його стаття «Державне право і національна автономія». 10 серпня 1908 р. на мітингу в Празі він захищав чеські національні меншини [2, с. 64]. 1908 р. журнал «Академія» опублікував статтю Шмереля «Історичний матеріалізм Маркса», підготовлену з приводу 25-річчя від дня смерті засновника марксизму. Аналізуючи праці Маркса і Енгельса, Шмераль намагався довести значення основних принципів їх теорії на початку ХХ ст. [22, s. 241-245].

Від більшості своїх друзів з соціал-демократії Шмераль виразно відрізнявся переконаністю в необхідності теорії для організованого робітничого руху. Марксизм не тільки знав, але повністю з ним погоджувався. Шмераль підтримував і захищав інтернаціональний характер робітничого руху, виступав проти націоналізму і опортунізму, представляв чеських соціал-демократів на нарадах і конгресах II інтернаціоналу [6, s. 249].

Свідченням зростання впливу Шмереля в чеській соціал-демократичній партії є те, що у 1908 р. він став постійним редактором «Академії», а 1909 р. – членом виконавчого комітету ЧСДРП [6, s. 248-250].

У 1909 р. в журналі «Академія» була опублікована найбільш відома історична праця Шмереля – «Національне питання в соціал-демократії до Хайнфельдського з'їзду». Вона була значним внеском чехослов'янської соціал-демократії в дискусію про принципи і шляхи вирішення національного питання в Австрії. Шмераль вирішив шукати ключ до аналізу і можливих шляхів вирішення проблеми в аналогії з минулим, насамперед з початковим періодом робітничого руху. Розуміючи всю важливість для подальшого розвитку соціал-демократичного руху в Ціслейтанії, він писав: «Чим далі австрійські соціал-демократи будуть відтягувати розробку чіткої і ясної позиції в національному питанні, тим важче буде потім вийти із гострих національних суперечностей, тим гостріше буде національне питання в наших власних рядах, не зможемо повністю зрозуміти національних суперечок в партії, менше всього будемо розуміти один одного. Бути носієм національної згоди є для майбутнього періоду головним історичним завданням в Австрії. Якщо наше покоління не мало для цього достатньо волі та здібностей... не можна собі уявити страшнішої катастрофи. Тому що ці суперечності в майбутньому привели б до повного національного розколу соціал-демократії, розколу, який означав би не тільки відчуження однієї групи від іншої, але і привело б до братовбивчої боротьби між робітниками різних національностей» [24, s. 37].

Базуючись на досвіді розвитку робітничого руху в Австрії, Шмераль вказав на факт посилення опортунізму і поставив вимогу, щоб усі національні соціал-демократичні партії боролись за вироблення єдиної точки зору з національного питання [24, s. 102]. Він намагався довести, що відхід робітничої партії від своїх принципових позицій привнесе націоналізм в її ряди [24, s. 60]. Піддавши критиці ряд підходів до національних проблем, Шмераль спробував на основі історичного аналізу надати соціал-демократичним проектам

вирішення національного питання «загалом позитивного змісту». Виходив із того, що соціал-демократія Австрії «повинна мати єдину волю, єдину програму, єдину політику», «створити дух взаємної довіри, дух єдності серед робітників різних національностей». Цього можна досягти єдиним способом: соціал-демократи однієї нації повинні виступати на захист справедливих вимог нації іншої і боротися проти націоналізму у власних рядах. Тим самим Шмераль висловив загальні принципи єдино можливої політики соціал-демократичної партії в багатонаціональній державі. А практичні принципи здійснення цих вимог у Шмералья зводилися до австромарксистської програми культурно-національної автономії.

Таким чином, у праці «Національне питання в соціал-демократії до Хайнфельського з'їзду» Шмераль представив націоналізм як складову частину капіталістичної ідеології і політичної практики, відкидав його як несумісну з інтересами робітничого класу і виступив за дотримання принципу пролетарського інтернаціоналізму.

Національна проблема в Австрії знову стала найбільш актуальною проблемою для чеських соціал-демократів. Перед її лідерами стояло питання: як реорганізувати монархію, щоб народи могли мирно в ній жити? Висхідним пунктом було те, що чехи не можуть існувати поза Австрією. В рядах партії розуміли, що програма 1899 р. є надто загальною і недостатньою, але не було нікого, хто б запропонував кращу. Недостатніми були пропозиції про ухвалення законів про охорону меншин, про мови в установах тощо. Проект «однаціональної держави», про який говорив Ф. Поллак, насправді був одним із «двох шляхів» для досягнення незалежності чеського народу, але і тут автор мав на увазі «спільну федерацію з повною рівноправністю» [2, s. 76]. Й. Гудец справедливо критикував аргументи Реннера про те, що Австро-Угорщина бореться на Балканах проти російського царизму, а сам пропонував партії національну програму тільки для чехів [2, s. 76].

В період посилення чесько-німецьких суперечностей в соціал-демократичній партії та в суспільному житті чеських земель, така позиція свідчила про принциповий інтернаціоналізм Б. Шмералья [2, s. 23]. Головним завданням робітничого руху Шмераль вважав розробку власної національної програми, яка б об'єднала всі народи монархії Габсбургів [3, s. 86].

Головною політичною проблемою Шмераль вважав дуалізм. Він виступав за реорганізацію Австро-Угорщини на демократичну федерацію рівноправних народів. Певним парадоксом було і те, що навіть в німецькій частині австрійської соціал-демократії не було «австрійство» загальним і безсумнівним. Сильні позиції зберігали великонімецька традиція і переконання про майбутнє домінування Німеччини у Центральній Європі і входження Австрійської соціал-демократії до складу Німецької соціал-демократичної робітничої партії. Ці тенденції посилювались на початку ХХ ст., коли кризові явища поширилися на усі сфери життя монархії. Чеські соціал-демократи були в той час більш проавстрійськими, ніж їх німецькі колеги. На думку Шмералья, вони повинні бути ініціатором переговорів з керівництвом загальноавстрійської робітничої партії з питань спільної розробки нової національної програми [2, s. 64-65].

Нова програма повинна була бути конкретною і об'єднати зусилля соціал-демократів у розв'язанні національних суперечностей. На IX з'їзді Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії 5-8 вересня 1909 р. в Сміхові біля Праги, Шмераль констатував гостроту національних проблем і необхідність їх конкретного аналізу [25, s. 158]. Теоретична основа реферату Шмералья загалом була австромарксистською. Він допускав розв'язання чеського питання виключно в межах Австро-Угорщини, але відкидав чеське державне історичне право. Шмераль не зумів побачити реальностей – австрійська соціал-демократія вже була поділена за національностями, а єдності робітничого руху в Австро-Угорщині вже давно не було.

Б. Шмераль стверджував, що розвиток капіталізму актуалізував утворення великих держав з широким ринком для капіталістичного виробництва і обміну. Але, з іншого боку, капіталізм ламає феодальні і патріархальні відносини, пробуджує національну самосвідомість і, в зв'язку з цим, національні рухи. Там, де тенденція до виникнення великих державних утворень супроводжується формуванням сучасних націй, виникають великі однаціональні держави (Англія, Франція, Німеччина, Італія). Там, де цього немає, тенденція до утворення великих державних об'єднань зустрічається з націотворенням. У

результаті цього виникає національне питання. У багатонаціональних державах нації ведуть боротьбу за владу. В таких державах потрібно створити «повністю нову конституційну і державну форму», яка би відповідала «культурним і національним потребам кожної нації для самостійного розвитку і сучасним економічним потребам, які кожен народ має у багатонаціональній державі» [25, s. 136].

Б. Шмераль, аналогічно К. Реннеру і О. Бауеру, ототожнював національне питання з культурою і мовою. Подібними були і рецепти його вирішення – культурна автономія в об'єднанні персонального і територіального принципів. Економіку Шмераль вважав справою держави. Виходячи із цих теоретичних положень, він пропонував радикальну федералізацію Габсбурзької монархії на основі національної рівноправності, культурної та національно-персональної автономії, демократизації адміністрації при одночасному збереженні економічної єдності держави [25, s. 156].

Згідно пропозиції Б. Шмерала представники всіх націй у Австрії конституційним шляхом повинні були створити єдину державу, яка б мала свій законодавчий орган – народний парламент і свій виконавчий орган – національний уряд. В компетенції цих органів були б питання мови і культури. Національний парламент повинен розпоряджатися фінансами, отриманими з окремих земель відповідно до кількості населення. У цьому пункті пропозиція Шмерала відрізнялась від пропозицій Реннера і Бауера. Обидва німецьких теоретики передбачали, що кожна із націй, об'єднана в єдину державу, буде покривати свої витрати сама із своїх податкових надходжень. Але це викликало критику чеських соціал-демократів: за чисельністю німецькі жителі були найбагатшими в імперії і, природно, платили більші податки і, таким чином, вони мали б більше фінансових надходжень. Чеські соціал-демократи вважали, що у податках німецьких промисловців також є частина праці робітників інших національностей і що їх не можна вважати німецькою національною власністю.

Також передбачалося існування демократизованого територіального державного управління. Ліквідацію поділу на органи державні і автономні він пов'язував із заміною їх органами самоуправління, обраних на основі загального і прямого виборчого права. Окремі територіальні адміністративні округи повинні були бути, за можливістю, однонаціональними. В однонаціональних краях територіальне управління мало злитися з органами культурної автономії. А чисто персональний принцип міг бути здійснений у національно змішаних областях. У реорганізованій Австрії всі чехи в чеських землях, Відні, Нижній Австрії і в інших областях були б членами чеського союзу з парламентом і урядом, які б опікувалися чеськими культурними потребами. У чисто чеських областях чехи контролювали б територіальне управління (господарські і політичні справи). У змішаних областях чехи були б організовані за персональним принципом, посідаючи певний відсоток місць у державному управлінні. Близькість проектів Шмерала з проектами Реннера і Бауера очевидна.

Головною суспільною силою, найбільш зацікавленою у розв'язанні національного питання, Шмераль вважав робітничий клас. У нього спільний інтерес - боротьба за покращення умов життя і праці. І чехи і німці в цьому питанні єдині. Принцип «свій до свого» є гаслом дрібнобуржуазного патріотизму, тому що сіє ілюзію єдності інтересів чеських робітників і капіталістів. Головне для робітників - пролетарська солідарність.

Шмераль намагався довести, що національне питання може бути вирішене в межах Австро-Угорщини. Констатував, що ідеальним, соціалістичним вирішенням була б «республіканська соціалістична федерація європейських народів», яка об'єднала б народи різних держав, але це можливо лише у віддаленій перспективі, після перемоги соціалізму. У сучасних капіталістичних умовах знайти шляхи вирішення національних проблем можна тільки в межах Австро-Угорщини. Шмераль декілька раз повторив, що головним змістом запропонованої резолюції пошуків спільної позиції є відвернення проникнення націоналізму в середовище робітничого класу і зберегти єдність соціал-демократичної партії Австрії.

Дискусія щодо реферату Шмерала підтвердила внутрішню диференціацію партії, а надто стосовно питання її відносин з австрійсько-німецькими соціал-демократами. Першим взяв слово голова партії А. Немец. Погоджуючись з теоретичними висновками реферату (про

ставлення до чеського історичного права, Австрії, культурно-національної автономії), він гостро полемізував з його головною політичною ідеєю - зберегти, оновити і зміцнити єдність соціал-демократичної партії Австрії. Немець в цей період активно включився в профспілкову суперечку, будучи активним прихильником поділу профспілок, і виступ Шмереля з закликом до єдності соціал-демократії вважав критикою своїх поглядів. Парадоксом було те, що Немець погодився з основними положеннями виступу Шмереля, а полемізував тільки з вимогою Шмереля зберегти і зміцнити єдність соціал-демократичного парламентського клубу в рейхсраті [2, с. 70]. В інших виступах не було принципових заперечень проти теоретичних висновків Шмереля.

З'їзд одностайно прийняв резолюцію, яка в основному узгоджувалась з цілями, поставленими Шмералем – відвернути розкол соціал-демократичної партії в Австрії: «З'їзд Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії доручає виконавчому комітету і представництву партії негайно розпочати переговори з представниками інших національних партій в Австрії з питань розроблення і доповнення національної програми партії, прийнятої в 1899 р. в Брюнні. Доопрацьована і конкретизована програма повинна стати в майбутньому основою не тільки єдиного погляду на національну програму, але і єдиної політичної практики всіх соціал-демократичних партій в Австрії» [17, с. 151].

Доповідь Шмереля привернула увагу громадськості. Гостро нападали на неї клерикальний «Час» і національно-соціалістичне «Чеське слово». Останнє звинувачувало Шмереля і соціал-демократію у дусі кон'юнктурного радикалізму в «австрійстві», неприйнятті державного історичного права, схилення перед імперськими кордонами і нехтування кордонами коронних земель. «Чеське слово» особливо полемізувало з тезою Шмереля, що спроба утворення чеської держави привела б до війни з німецькою імперією і до катастрофічних наслідків для чеського народу. «Ситуація уявляється не настільки трагічною, тому що в Європі є ще ряд важливих факторів, при тому не обов'язково це повинна бути Росія, яким не до душі безмежний ріст німецького експансіонізму» [3, с. 119]. Але в принципі аргументи Шмереля відкинуті не були.

З точки зору інтеграційних цілей реферату Шмереля, важливим фактом було те, як поставляться до нього представники робітничого руху. Чеські соціал-демократичні газети і журнали загалом позитивно оцінювали реферат Шмереля як значний крок на шляху збереження єдності робітничого руху в Австрії [3, с. 119]. Делегати із змішаних областей і Відня зайняли на з'їзді націоналістичну позицію. Але «Віденські листи», орган чехослов'янських соціал-демократів, вважали реферат Шмереля успішним кроком в прагненні відновити єдність робітничого руху в Австрії [2, с. 74].

Центральний орган Австрійської соціал-демократії газета «Арбайтер Цайтунг» писала про реферат Шмереля, але не звернула увагу на ту його частину, де автор говорить про опортунізм у національному питанні, маючи на увазі негативне відношення керівництва австрійської робітничої партії до чеських шкіл у Відні. Орган Ліберецької крайової організації газета «Фрайгайст», яка посідала в німецькій соціал-демократії власну позицію і виступала проти націоналізму, підтримала ідеї реферату Шмереля. Із коментаря видно, що газета високо оцінила зусилля автора щодо збереження єдності робітничого руху в Австрії [3, с. 120-121].

Прикметно, що саме ліберецька газета відмітила укладення змісту і форми реферату Шмереля у найбільш прийнятній для німецьких соціал-демократів формі. Надіялись, що такий реферат буде позитивно сприйнятий німецькими товаришами. Коротке повідомлення «Арбайтер Цайтунг» не свідчило про це. І тільки Ліберецька організація гідно оцінила реферат Шмереля [2, с. 74-75].

Загалом, робота з'їзду Чехослов'янської соціал-демократії була сприйнята добре. Чеська соціал-демократична преса вітала його. Видання німецької соціал-демократії хоча і широко, але стримано і без критичних зауважень опублікували матеріали з'їзду.

Після з'їзду національна проблема була найбільш актуальною в Чехослов'янській робітничій партії. Продовжував розробляти її і Шмераль.

У відповідності з рішенням з'їзду виконком Чехослов'янської робітничої партії приступив до підготовки переговорів з іншими соціал-демократичними партіями Австрії,

насамперед з німецькими соціал-демократами. Була створена комісія у складі 7 осіб, завданням якої була подальша розробка національної програми на основі рішень з'їзду. До її членів, як референт на з'їзді та новообраний член виконкому потрапив і Б. Шмераль. Передбачалось, що ця робоча група розробить загальні положення, які будуть запропоновані виконкому. Такі ж положення повинні були розробити і німецькі соціал-демократи та обговорити разом з чеськими делегатами. Але це були тільки плани, які не здійснилися. Протилежні позиції з питань про організацію профспілок посилили відцентрові тенденції в Австрійській соціал-демократії. Спроба Шмерала зберегти єдність робітничого руху монархії Габсбургів не вдалася. Свідченням цього були рішення з'їзду Чехослов'янської соціал-демократичної партії 1910 р.

У 1911-1918 рр. Шмераль був депутатом Імперської ради (обраний в жижковському виборчому окрузі) [6, s. 250].

Своє бачення перспективи розв'язання чеського питання в межах Австро-Угорщини Шмераль підтвердив і на XI з'їзді Чехослов'янської соціал-демократії у грудні 1913 р. в Празі. Найбільш важливою частиною програми з'їзду був реферат Шмерала «Чехослов'янська соціал-демократія і подальші можливості і цілі розвитку Австро-Угорщини». Зокрема, політик відзначив: «Цілком добре можемо уявити собі період ... , коли вся Європа буде становити єдине економічне утворення, велику республіку сполучених держав, в яких не сучасна державна територія, але кожна нація буде основою для автономної одиниці ... Така політична організація мислиться тільки як наслідок перемоги соціалізму» [14, s. 319].

На основі реферату Шмерала була прийнята резолюція, в якій чеські соціал-демократи назвали Австро-Угорщину найкращою формою державної організації Центральної Європи: «Чехослов'янська соціал-демократична робітничка партія відкрито заявляє, що її метою є революційне перетворення економічної організації суспільства, перебудова приватних форм власності на засоби виробництва і розширення виробництва. Але, визнаючи, що завоювання політичної влади пролетаріатом є необхідним засобом для досягнення цієї мети, вона не тільки не протиставляє це поняття державної організації, а, навпаки, розглядає державу як пряму умову своєї боротьби і своєї діяльності. При даних відносинах в Європі і з точки зору міжнародної рівноваги, з точки зору миру, а також з точки зору найбільш сприятливих умов розвитку націй в Центральній Європі і не в останню чергу з точки зору нації і пролетаріату чеського визнаємо за необхідне зробити все, що дійсно сприяє збереженню і розвитку великого, державно організованого економічного комплексу в Центрі Європи, історичним виразом якого сьогодні є Австро-Угорщина. З одного боку, щоб висловити ставлення партії до історичних ідеалів деяких груп чеської національної боротьби, з другого боку, щоб ясно висловитися за співробітництво з партіями інших національностей, з'їзд категорично заявляє, що Чехослов'янська соціал-демократична робітничка партія розглядає дану державу як історичну основу своєї діяльності ..., і що всі інші ідеї, особливо тенденції, які в політиці звично характеризуються як пангерманізм і панславізм, вона вважає несумісними з інтересами чеського робітничого класу ... » [18, с. 134-141].

Шмераль був переконаний, що подальше існування Австро-Угорщини вигідно всім її народам. На його думку, «Німці в Австрії повинні позбутися мрії, що і далі будуть утримувати за собою привілеї, які до цих пір мали. Але завжди, при рівноправності всіх, внаслідок свого кількісного росту, будуть першими серед рівних. Що для них краще, бути першими серед рівних, чи бути п'ятим колесом до прусського воза? Як для нас, так і для них тільки Австро-Угорщина може бути воротами для економічного і культурного проникнення на Південь і Південний Схід Європи» [25, s. 241].

Загалом, резолюція XI з'їзду не включала в себе чогось нового, була вершиною лінії Чехослов'янської соціал-демократичної робітничої партії в національному питанні.

Низка виступаючих на з'їзді підтримали реферат Шмерала і тези запропонованої резолюції. А сама резолюція в її кінцевому варіанті була прийнята одногосно. Чехослов'янська соціал-демократична робітничка партія йшла назустріч світовій імперіалістичній війні із рішенням з'їзду, у якому було чітко заявлено, що вирішити чеське

питання можна лише в межах Австро-Угорщини. Навіть «Арбайтер цайтунг» писала, що з'їзд «став палким закликком до збереження Австрії» [8, s. 310].

Роздуми щодо розв'язання чеського питання в межах Австро-Угорщини мали під собою певний ґрунт. Наявність по сусідству з Австро-Угорщиною більш сильної імперіалістичної та агресивної Німеччини, монархічної Росії робило існування самостійної чеської або чехословацької держави без підтримки ззовні надто проблематичним. Враховуючи цю обставину, Ленін напередодні Першої світової війни писав: «Таким чином створилось надзвичайно своєрідне становище: з боку угорців, а потім і чехів тяжіння якраз не до відокремлення від Австрії, а до збереження цілої Австрії саме в інтересах національної незалежності, яка могла б бути зовсім роздавлена більш хижацькими і сильними сусідами» [2, с. 80].

Напередодні війни йшлося не тільки про особисті думки Шмераля. З огляду на небезпеку пангерманізму, австромарксизм підтримували провідні чеські політики [19, s. 46]. Один із функціонерів чеських есдеків Л. Вінтер в журналі «Наша революція» писав: «Ми боялися, що посилення Німеччини буде небезпечним для чеської нації і вважали тодішню структуру в Центральній Європі необхідною, не повинно було здійснитися об'єднання всіх німців. Тому ми намагалися примусити німецьких соціал-демократів в Австрії зайняти свою конкретну позицію до центральноєвропейських проблем і відкрито висловитися проти великонімецьких устремлінь. Шмераль передбачав, що цього можна досягнути, висловившись ясно за Австрію; вважав, що так повинна діяти і австрійська (німецька) соціал-демократична партія... Празька резолюція від 1913 р., згідно задуму автора, повинна була стати зброєю проти великонімецьких тенденцій, які все більш посилювалися» [4, s. 140-141].

Незважаючи на тріумф націоналізму у роки світової війни і в період після неї, світова історія в ХХ ст. показали і його деструктивні наслідки.

Заява про революційне перетворення суспільства шляхом завоювання пролетаріатом політичної влади як завдання робітничого класу, свідчила, що спроба крайньоправих елементів у партії не увінчались успіхом. Обґрунтована була і критика на адресу націоналістичних ідеологій – пангерманізму і панславізму, які орієнтувались на реакційні сили тодішньої Європи - німецький імперіалізм і царське самодержавство. Зрештою, заслуговує на увагу і спроба знайти якийсь водорозділ між політикою «своєї» буржуазії і самостійною класовою лінією пролетаріату. Але в кінцевому рахунку, як показали подальші події, ставка на Австро-Угорщину не виправдалась. Вона мала два принципово слабких місця. По перше, вона рахувалась тільки з еволюційним розвитком даних відносин, не враховувала можливість виникнення світової війни та революції, що створять зовсім нову ситуацію, в якій передвоєнні плани, дії, концепції безнадійно застаріють. По друге, вона виходила із передумови, що Австро-Угорщину можна еволюційним шляхом реформувати, перетворити в демократичну, національно справедливу і рівноправну для всіх народів державу. Але це була ілюзія. Характер і політика правлячої еліти Габсбурзької монархії, їх станові інтереси, глибина національних суперечностей, загарбницькі амбіції як Австро-Угорщини, так і її могутнього союзника Німеччини виключали можливість, що в Центральній Європі виникне демократичне, федеративне об'єднання націй.

Шмераль рішуче відкидав розв'язання чеського питання насильством, виступав за чесько-німецьку згоду, яка, на його думку, хоч і не ліквідує національні конфлікти, але суттєво приглушить їх. Піддав гострій критиці дії правлячої еліти Габсбурзької імперії. Шмераль вбачав у націоналізмі ідеологію жорстокого егоїзму, фанатизму і кулачного права. Тому вважав його шкідливим для чеської нації як нації малої, що буде переможена у відкритій боротьбі з більш сильним суперником, поки вирішальним фактором буде гола сила.

Наступні події європейської історії переконливо довели, що чеське питання може бути вирішене тільки в тісному взаємозв'язку з силами європейської демократії. Соціально-політичний розвиток Чехословаччини в 30-х роках, особливо мюнхенська трагедія 1938 р. підтвердили цей песимізм Шмераля.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Поп Ю. І. Ідейний розвиток чеського робітничого руху в роки Першої світової війни / Ю. І. Поп – Вінниця, 1996. – 96 с.
2. Поп Ю. І. Чеський робітничий рух на початку ХХ ст. (1900-1914 роки) / Ю. І. Поп – Вінниця, 1996. – 106 с.
3. Galandauer J. Bogumír Šmeral 1880-1914 / J. Galandauer – Praha, 1981. – 336 s.
4. Galandauer J. Od Heinfeldu ke vzniku KSČ. Ceske dělnicke hnutí v letech 1889 – 1921 / J. Galandauer – Praha, 1986. – 377 s.
5. Galandauer J. Vznik Československe republiky 1918. Programy, proekty, perspektivy / J. Galandauer – Praha, 1988. – 347 s.
6. Hlušíčková R. Šmeral / R. Hlušíčková // Politická elita meziválečného Československa. 1918 – 1938 Kdo byl kdo za první republiky. – Praha, 1998. – S. 248.
7. Kolař F. Historický materialismus v raných historických pracích Bohumira Šmerala / F. Kolař // Sborník k dějinám 19 a 20 století. – Praha, 1984. – S. 61 – 82.
8. Kolečka J. Národnostný programy pro střední a jihovýchodní Evropu. Z dějin socialisticke teorie národnostný otázky 1848 – 1917. Od Marxe k Leninovi / J. Kolečka – Brno, 1977. – 431 s.
9. Kolečka J. Rozkol socialni demokracie na avtonomnosti a centralisty v roce 1910, a činnost centralisticka socialni demokracie v letech 1911-1919 / J. Kolečka // Slezský sborník. – 1956. – Č. 1. – S. 1-27.
10. Křížek J. Dělnicke hnutí v Předlitavsku a některá problemý středoevropskeho vývoje do roku 1914 / J. Křížek // Sborník k problematice dějin imperialismu. – Praha, 1981. – Sv. 11. – S. 75 – 97.
11. Löw R. Der Zerfall der «Kleinen Internationale». Nationalitätenkonflikte in der Arbeiterbewegung des alten Österreich (1889 - 1914) / R. Löw – Wien, 1984. – 326 s.
12. Mommsen H. Arbeiterbewegung und nationale Frage / H. Mommsen – Göttingen, 1979. – 186 s.
13. Mommsen H. Die Sozialdemokratie und Nationalitätenfrage in habsburgischen Vielvölkerstaat / H. Mommsen - Wien, 1963. – Bd. 1. – 453 s.
14. Peroutka F. Budování státu. I-II (1918-1919) / F. Peroutka – Praha, 2003.-868 s.
15. Protokol IX sjezdu Československe socialne demokraticke strany dělnicke konane ve dneh 5-8 zaří 1909 na Smichove. – Praha, 1909. – 197 s.
16. Protokol VII sjezdu Československe socialne demokraticke strany dělnicke na Vinohradech ve dneh 22-25 prosince 1906. – Praha, 1906. – 78 s.
17. Protokol VIII sjezdu Československe socialne demokraticke strany dělnicke. – Praha, 1907. – 84 s.
18. Protokol XI řadneho sjezdu Československe socialné demokraticke strany dělnicke. – Praha, 1914. – 214 s.
19. Protokol XII sjezdu Československe socialne demokraticke strany dělnicke, konaneho ve dneh 28 a 30 prosince 1918 v Reprezentačním dome v Praze. – Praha, 1919. – 210 s.
20. Šmeral B. Historicke prace 1908-1940 / B. Šmeral – Praha, 1961. – 510 s.
21. Šmeral B. Kdo jsou a co chtějí sociální demokratéCo jsou a co chtějí socialni democrate? / B. Šmeral – Praha, 1906. – 95 s.
22. Šmeral B. Marxův dejinný materialismus / B. Šmeral // Akademie. – 1908. – S. 241 – 246.
23. Šmeral B. Na prahu nove erý / B. Šmeral // Akademie. – 1907. – S. 34-40.
24. Šmeral B. Národnostni otazka v socialni demokracii až do sjezdu heinfeldskeho / B. Šmeral – Praha, 1956. – 91 s.
25. Šmeral B. Výbor z díla. Díl I. 1902-1921 / B. Šmeral – Praha, 1981. - 493 s.
26. Šolle Z. Die tschechische Sozialdemokratie zwlischen Nationalismus und Internationalismus / Z. Šolle // Archiv fur Sozialgeschichte. – Hannover, 1969. – Bd. IX. – S. 190 – 260.
27. Urban O. Bogumír Šmeral a František Modraček jako představitel dvoř ideologických linií v česke socialni demokracii před první svetovou valkou / O. Urban // Československý časopis historický.-1967.-Ročník XV.-Číslo 4.-S. 432– 444.
28. Urban O. Česka společnost / O. Urban – Praha, 1982. – 691 s.